

# EL DISCURS ECLESIASTIC AL VOLTANT DEL MÓN FEMENÍ A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVIII

per *Dolors Ricart i Sampietro*

El present treball sorgeix de la preocupació per desvetllar la realitat femenina a la Catalunya del segle XVIII i s'emmarca en la línia del que s'ha denominat la «nova historiografia femenina, preocupada per construir una nova forma de preguntar-se sobre el passat a través d'uns pressupòsits teòrics i conceptuals de nou tipus.

La perspectiva androcèntrica de la història tradicional ha portat a formular la necessitat d'una història integrada que permeti valorar els mecanismes de les relacions socials entre els sexes i les seves aportacions diferencials al procés de transformació de la societat. Aquest plantejament suposa atorgar al concepte de gènere la qualitat de categoria social en l'anàlisi històrica, en el sentit de considerar el gènere com una variable que ajuda als conceptes de classe o grup social a explicar l'especificitat històrica d'un col·lectiu definit sexualment. El gènere significa un punt de vista del món que compensa el de la història tradicional de caire masculí, i vol arribar a copsar el passat femení entenent la dona no com a una part autònoma i deslligada del context global, sinó inserida dins d'una successió històrica de la qual forma part i per la qual ve determinada.

La base documental escollida per aquest treball ha estat el cos doctrinal i pastoral de l'Església, testimoniatge literari, pensem, de gran importància per l'abundor, tant d'aquest tipus de font, com de les al·lusions que presenta sobre el nostre tema d'estudi, ja que, malgrat la seva tradicional «misogínia» —o potser per això—, la dona esdevé un element central de la producció discursiva dels homes d'església, que s'ocupen d'explicitar detalladament tota una normativa minuciosa que comprèn, des dels grans principis teològics, morals i públics, fins a un exhaustiu tractament de temes situats a l'esfera privada. La dona apareix en molt diverses categoritzacions que tradueixen una determinada consideració del món femení.

Classificant les fonts utilitzades, denominarem fonts de tipus «normatiu» aquelles en què, com els Catecismes, Doctrines Cristianes, Tractats de Confessors, Teologies Morals, Tractats sobre els Sagraments, etc., predomina el caràcter preceptiu i s'ocupen de delimitar l'espai del que és permès i dimensionar el càstig que mereix la transgressió de les normes.

Les fonts de tipus «pastoral» fan referència a la literatura eclesiàstica la finalitat de la qual és, més que prescriure com les anteriors, exhortar la comunitat de fidels a mantenir una actitud el més perfecta possible, com és el cas dels Sermonaris, els Llibres de medita-

cions i les Cartes Pastorals, algunes de les quals són força reveladores dels temes que preocupen de forma especial la jerarquia eclesiàstica del divuit català.

El tercer tipus de fonts que denominarem d'«opinió» es caracteritzen, bàsicament, per tractar de forma extensa i monogràfica alguns temes relacionats amb aspectes de la vida capaça de despertar un interès social, com poden ésser la família, la luxúria, el caràcter femení, o la importància d'escollir estat. La seva intencionalitat és clarament pedagògica i formativa ideològicament, amb pretensions d'arribar a incidir en els valors morals de la comunitat.

El discurs eclesiàstic del segle XVIII no és homogeni, sinó que poden distingir-se diverses tendències. D'una banda, la que planteja una actitud similar a la dels il·lustrats, de la qual Francisco Armaña i Tomás de Lorenzana serien un exemple; i de l'altra, trobem una oratòria de tipus culterà o vulgar que predominaven al segle XVII, caracteritzats per la manca de continguts a conseqüència de l'abandó de les obres dels Pares de l'Església, i en la qual s'observa una exageració en les fonamentacions formulades. Un exemple d'aquesta tendència seria l'obra *Gritos del infierno para despertar al mundo*, de Joseph Boneta.

Prenent la dona en la seva globalitat, volem tractar de resseguir, el que podia ser la vida d'una dona del segle divuit català, fent un esforç per reproduir les condicions de vida i les situacions més tipificades en què aquesta podria desenvolupar-se i, dins de cada supòsit, veure la diversitat de circumstàncies des del punt de vista de la diferenciació social, econòmica i cultural.

Trajectòria d'una vida femenina.

La infància anirà gaudint d'una importància creixent en el discurs eclesiàstic del segle XVII. És tractada com una etapa diferenciada, en molts aspectes, del món dels adults, però la concepció que es té dels seus valors és, encara, molt diferent de l'actual. El seu és un valor de futur, per quant representa un grup en procés de formació i en camí d'esdevenir la base social generacionalment posterior. Aquest és el sentit que l'atenció eclesiàstica li concedeix, i que s'expressa en un corpus minucios de consells i normes de criança que s'aniran multiplicant a mesura que avança el segle.

La infància no és associada al concepte d'innocència, sinó que se li adjudica una tendència al mal, una malícia que condiona i justifica la fórmula educativa proposada pel discurs eclesiàstic, basada en la repressió dels comportaments naturals propis de l'edat, i que té en la severitat paterna i l'actitud punitiva el seu instrument bàsic de socialització.

La infància femenina apareix diferenciada de la masculina en molts aspectes. Pel que fa al tema de la malícia envers l'àmbit de la sexualitat, un dels preferits dels discurs, és situada més a prop que el nen d'un model de puresa, cosa que implica la necessitat d'una actuació més rigorosa i repressiva dels pares cap a la filla. Els perills de pèrdua dels infants —més nombrosos en el cas de les nenes— a conseqüència d'una tendència natural pretesament luxuriosa, fan posar l'accent en la necessària mesura de la segregació sexual dels fills. La nena ha d'evitar el contacte amb els germans per a mantenir la seva puresa, tan important i tan fràgil. Aquí sorgeix un element que ens acosta més a la idea dramàtica mantinguda per sant Agustí que a una concepció de transició entre l'antic i el modern sentiment d'infància: la responsabilitat espiritual de nens i nenes que mereixen, des del punt de vista eclesiàstic, una condemna equiparable a la que rebria un adult, amb exemples terribles de nenes de 7 anys condemnades a l'infern per tota l'eternitat per haver pecat contra el sisè manament.

L'ambient familiar ideal és el basat en la contentació de l'expressió afectiva dels seus membres i l'aplicació d'una actitud severa per part dels pares i d'obediència i temor per part dels fills. La realitat estava segurament molt allunyada d'aquest projecte de família ideal basada en els valors esmentats, gràcies, sobretot, a la mare, que en el discurs és presen-

tada, a diferència del pare —autoritat, racional i bon educador— com un ser dominat pels sentiments i els instints, i culpable, en general, de la perdició dels fills. La nena és més estretament lligada que el nen a relacionar-se i anar acompanyada de la mare, amb la intenció que aquesta vetlli per la integritat física i espiritual d'un ser valuós només en relació a la seva fragilitat, dins de la concepció mitificada de la virginitat que no afecta l'element masculí.

Des del punt de vista de la instrucció, la discriminació és encara més considerable, i ve definida en relació a la funció sexualment diferenciada que se li atorga a la noia. El discurs eclesiàstic dóna gran importància a la formació manual intel·lectual de la joventut i a la vocació en l'elecció d'estat i professió, molt en línia amb la preocupació il·lustrada de l'època per la utilitat pública de l'activitat professional. Però aquesta consciència pel futur dels joves afecta només els mascles. La noia apareix greument discriminada i allunyada de l'accés al món del saber. L'aprendre a llegir és, en el seu cas, el sostre considerat adequat sempre que s'ho pugui permetre econòmicament. En el cas contrari, no existeix cap mena de preocupació per a la preparació intel·lectual de la filla. La instrucció femenina a nivell de lectura, apareix més com un luxe o un caprici que com una necessitat i un fet recomanable. Pel que fa al coneixement de l'escriptura, no només és considerada innecessària sinó contraproduent. De fet, el coneixement no amplia la dignitat i valor de la noia sinó que més aviat succeeix la reacció contrària. La seva funció procreadora com a única professió femenina a més del celibat, justifica aquesta marginació i situa la noia permanentment en l'òrbita masculina per la qual ve determinada. El pare, el germà, en el cas de la soltera que s'ha quedat sense pares, o el marit, més que les seves pròpies capacitats, són els pilars de protecció de la dona. Aquesta formulació sobre la marginació intel·lectual i professional femenina es basa en uns criteris biològics que determinen la naturalesa femenina suposadament incapacitada d'assumir un altre rol que el de la mare i esposa, i que sanciona la seva subordinació respecte dels homes.

El futur de la filla és vist pels homes d'església com un assumpte important, però més en una concepció de noia-destorb que per la importància estricta de la qualitat de la vida femenina. El pare és l'element responsable de la transferència de la filla a un futur marit, espiritual o temporal, i qui té l'autoritat per a convenir —amb certs matisos sobre la llibertat femenina de decidir—, el seu futur.

L'elecció d'estat es basa, en gran part, en criteris econòmics i de prestigi social. La funció bàsica del matrimoni és l'aliança de famílies i la unió i perpetuació de patrimonis. Amb aquestes línies mestres, la unió basada en el sentiment amorós és poc usual. Casar una filla significava dotar-la, i no sempre era possible ni tampoc es tractava d'una responsabilitat assumida pels pares. Els textos parlen de les noies obligades a recloure's al convent pel fet de ser una càrrega a la casa del pare o de l'hereu responsable de la germana. Fer-se monja o casar-se era, per tant, molt sovint, una experiència femenina no lliure ni voluntària sinó forçada pels mascles de la família que eren, teòricament, els encarregats de protegir la noia. El seu futur, en qualsevol dels dos estats femenins —el matrimoni (la via majoritària) i el celibat—, determinat per la resolució masculina, és projectat en unes condicions clares de subordinació.

La situació femenina dins del matrimoni era, basant-nos en el discurs eclesiàstic, poc envejable. El lema cristià sobre la qualificació igualitària de la dona respecte del marit és ràpidament oblidat per l'Església que, a partir de Sant Pau, retorna a l'home l'estatut de preponderància sobre la dona, que resta subjecta a la seva autoritat. Fins i tot en la sexualitat conjugal en què l'Església accentua l'equiparació d'ambdós cònjuges respecte del pagament del deute, trobem grans diferències desfavorables a l'esposa. A la dona se li otorga la responsabilitat dels delictes d'infidelitat del marit, que condicionen la seva actitud cap

a una situació de subordinació també en aquest àmbit. De la bona disposició de la dona respecte de les demandes sexuals del marit depèn que aquest no caigui en relacions il·lícites. D'això se'n desprèn una mentalització femenina sobre la no disposició del seu cos en els mateixos termes que el marit.

L'adulteri femení és, d'altra banda, considerat més greu que el masculí i la responsabilitat de l'acte recau únicament en la dona transgressora. L'argument d'aquesta diferenciació es remet als principis inamovibles de la «naturalesa» femenina. En tot allò que és contemplat per l'Església com a pecaminós, a la dona li és imputada una major càrrega de culpa amb l'addició, a la importància espiritual de l'acte, la de la desviació de la seva naturalesa. Molta responsabilitat per a la poca autoritat de què disposa. Quan l'adulteri és comès pel marit, la dona ha de mantenir, per contra, una actitud resignada, sense retrets ni reprovaracions, servint-lo amb respecte i abnegació. Aquesta és la fórmula ideal aconsellada per tal que el marit torni al llit conjugal.

Les condicions d'una bona convivència conjugal es basen en una especialització sexual de les tasques matrimonials. L'home ha de governar la casa, detenta l'autoritat sobre els fills i sobre l'esposa, a qui té el dret d'aplicar mètodes correctius, fins i tot físics, quan ho considera necessari. La dona no té autoritat ni sobre el govern de la casa ni sobre els fills, però és l'encarregada d'ambdues tasques. Els sentiments que els han d'acompanyar són, en el cas del marit, el de l'estimació en el mateix sentit que la de Crist per l'Església. La dona ha de sumar el temor a l'estimació.

Si la decisió masculina —paterna, fraterna, etc— sobre la noia no anava dirigida al seu matrimoni, restar soltera era l'estat femení més devaluat, i l'enclaustrar-la el més utilitzat, perquè era una forma fàcil i ben vista de suprimir per sempre el problema de la càrrega de la filla o germana. Segons els textos, sovintejaven aquests tipus d'imposicions i l'Església, amb consciència dels abusos d'autoritat paterna sobre les filles, s'erigeix en paladí de les noies indefenses, accentuant la importància del criteri vocacional i l'objectiu salvífic com a prioritari. Però la seva defensa de la dona no contempla amb claretat la legitimitat d'una desobediència femenina a l'autoritat paterna.

En l'anàlisi de la problemàtica de la dona embarassada descobrim un primer element de diferenciació femenina prenatal. La documentació eclesiàstica demostra, fins i tot a finals del segle XVIII, respecte dels criteris sobre l'animació del fetus, un desconeixement important de la qüestió mèdica o una persistència a mantenir concepcions totalment superades en afirmar els diferents temps en què aquest s'anima segons sigui masculí o femení. L'Església, seguint Aristòtil, considera que en el primer cas s'anima als quaranta dies i als vuitanta en el segon. D'acord amb la desigual càrrega de culpabilitat per al delicte de l'avortament en funció de si aquest és ja dotat o no d'ànima, la posició eclesiàstica facilita i despenalitza, paradoxalment, almenys espiritualment, l'avortament femení.

Discriminada, marginada, devaluada. La síntesi del que hem pogut veure sobre el pensament eclesiàstic català del segle XVIII al voltant del món femení sembla en realitat un capítol més de la història d'una repressió.